

УДК 262.12:321.01(477)

Ігор ПИЛИПІВ

*Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету***ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ
МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ТА ЄПИСКОПА
ГРИГОРІЯ ХОМИШИНА**

Анотація. Розкриваються основні аспекти діяльності визначних діячів Греко-католицької церкви митрополита А.Шептицького та Станіславівського єпископа Г.Хомишина в захисті української державності в період ЗУНР. Проаналізовано їх вклад в формуванні державницької ідеології серед українського населення Галичини.

Ключові слова: Митрополит, єпископ, ЗУНР, Греко-католицька церква, Галичина.

Серед видатних постатей української історії, які присвятили себе боротьбі за Українську державність та становлення національної Церкви визначну роль відіграли духовні лідери УГКЦ першої третини ХХ ст. митрополит Андрей Шептицький та єпископ Григорій Хомишин. Актуальність дослідження цих постатей, незважаючи на вже наявний значний масив літератури, серед якого можна відзначити праці Б. Боцюрківа¹, Л. Гентош², Я. Заборовського³, О. Єгрешія⁴, В. Ленцика⁵, В. Марчука⁶, о. П. Мельничука⁷, о. І. Нагаєвського⁸ та інших, зумовлена як науковою, так і суспільно-релігійною потребами. Відкриття нових архівних документів дає можливість більш ширше поглянути на їх діяльність з погляду сьогодення. А демократизація державно-церковних відносин в умовах державної самостійності України зумовлює необхідність популяризації державницьких ідей митрополита Андрея Шептицького та єпископа Григорія Хомишина, висловлювані ними в умовах короткочасного

¹ Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939 - 1950) / Переклад з англійської Наталії Кочан, за редакцією Олега Турія. - Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. - 266 с.

² Гентош Л. Постать митрополита Шептицького в українських та польських виданнях останнього десятиріччя / Ліліана Гентош // Україна модерна. Ін-т іст. досліджень Львів. нац. ун-ту ім Івана Франка. - Київ : Критика ; Львів, 2003. - Чис. 8. - С. 179-212.

³ Заборовський Я. Митрополит Андрей Шептицький: нарис про життя і служіння Церкві та народові (1865 - 1944 рр.). - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1995. - 64 с.

⁴ Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. - 168 с.

⁵ Ленцик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і патріарх Йосиф Сліпий. - Львів: Свічадо, 2001. - 608 с.

⁶ Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. - Івано-Франківськ, 2004. - 464 с.

⁷ о. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин - патріот, місіонер, мученик. - Львів, 1997. - 416 с.

⁸ Нагаєвський І., о. проф. д-р. Патріярхати їх початок і значення в церкві та українській патріярхат. Історико-правна студія. Друге, виправлене й доповнене видання. - Лондон: ЦПКПУКЦ, 1976. - 216 с.

існування ЗУНР та Польщі, в складі якої опинилися західноукраїнські землі після поразки національно-визвольної боротьби 1917-1920 рр., є актуальними й нині. Водночас, незважаючи на широкий масив літератури, у ній ще недостатньо повно висвітлено національно-державницьку ідеологію у діяльності митрополита Андрея Шептицького та єпископа Григорія Хомишина в умовах ЗУНР та міжвоєнну добу, що і стало предметом дослідження даної статті.

Мета і завдання дослідження полягають в аналізі умов, під впливом яких формувалася державницька ідеологія владик, та висвітленні форм і методів їх реалізації в зазначений хронологічний проміжок часу.

Утворення Української Центральної Ради в Києві у березні 1917 р. стало початком української національно-демократичної революції, яку активно підтримувало й духовенство ГКЦ, надіючись на возз'єднання українських земель в одній державі. Так, у січні 1918 р. митрополит А. Шептицький, єпископи Г. Хомишин та Й. Коциловський видали спільне Пастирське послання до українського народу, в якому, зокрема, відзначали, що починається нова історична епоха для українців. Ієрархи заохочували священників до «єдності і лучности з народом» і просили не ставити «ніякої перепони в всестороннім розвитку національного життя і культури українського народу», а, навпаки, «служити йому і зичливо відносився до всіх його справ»¹. А 3 березня 1918 р. у Станіславі відбулася маніфестація з підтримки умов Брест-Литовського договору. Єпископ Г. Хомишин у своїй проповіді, зокрема, відзначив, що після чотирирічного воєнного лихоліття

український народ має можливість «воскреснути до нового життя» .

Визначною подією на шляху до відтворення Української державності стало створення у Львові Української Національної Ради до складу якої ввійшли й ієрархи ГКЦ та її рішення про створення Західноукраїнської народної республіки. Листопадовий зрив та проголошення ЗУНР стало новою віхою державотворчих процесів, які розвивалися в Україні³. Духовно і матеріально підтримувала молоду державу й ГКЦ. Зокрема, Станіславський єпископ Г. Хомишин звернувся до мирян та духовенства з Пастирським листом, в якому просив священників згадувати в літургіях уряд ЗУНР та українське військо⁴. Крім того, єпископ приймав активну участь у засіданнях Укрази, вітав «Акт злуки» з УНР. Після повернення делегації ЗУНР з Києва, у кафедральному соборі Станіслава єпископ відправив урочисту Архієрейську Службу Божу за участю представників уряду та членів

¹ Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького // Київська Церква. - 2001. - №2-3. - С. 40.

² Ставничий І. Від повітового міста до столиці ЗУНР. Альманах станіславської землі. - Т. 1 - Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975-С. 118; Пастирський лист Григорія Хомишина Станіславівського єпископа до Всечесного духовенства і вірних Станіславівської дієцезії. - 1941. - с.7.

³ Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918-1923 рр. - Львів, 1996. - С.36.

⁴ Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918-1923 рр. - Львів, 1996. - С. 10.

делегатії. За його рекомендацією отець-доктор І. Лятишевський став референтом релігійних справ при Державному секретаріаті освіти ЗУНР¹. Протоколи засідань єпископської консисторії в Станіславі за 1919 р. свідчать про те, що духовенство єпархії активно підтримувало державотворчі процеси в Галичині². А своєму Пастирському посланні до духовенства і вірних «В переломову добу історії українського народу з нагоди торжества Йорданського» єпископ Г. Хомишин, зокрема відзначав, що право на державну самостійність український народ виборов своїм багатовіковим невільницьким стражданням .

У березневому посланні «О грозі нещастя для українського народу» владика застерігав від внутрішніх чварів, що є більш «страшнішою грозою» на етапі державотворення, ніж лихоліття війни⁴. Слід зазначити, що владика мав рацію, оскільки цієї негативної вади українські політики не позбавилися й на сучасному етапі будівництва Української держави.

На початку травня 1919 р. у Станіславі відбувся з'їзд релігійних діячів, який за дорученням митрополита А. Шептицького скликав Г. Хомишин. Учасники з'їзду (понад 200 священників) звернулися до духовенства й вірних самовіддано працювати й захищати незалежність ЗУНР⁵.

На думку Г. Хомишина, уряд ЗУНР у своїй політиці не приділяв належної уваги релігійному питанню. Зокрема, в Пастирському посланні владика докоряв уряду ЗУНР за те, що ГКЦ, яка століттями «поділяла гірку судьбу народу» тепер має «бути копною і позбавленою прав горожанських», оскільки їй не відведена роль як провідної духовної сили молодій республіці⁶.

Після падіння уряду ЗУНР, у липні 1919 р. польська армія окупувала територію Східної Галичини. 26 серпня 1919 р. митрополит А. Шептицький, єпископи Г. Хомишин та Й. Коциловський звернулися до духовенства і вірних з відозвою, в якій закликали краян до спокою та терпіння .

Восени 1919 р. польський уряд розвинув антиукраїнську політику. Було скасовано існуючу за Австро-Угорщини автономію, ліквідовано крайовий сейм, усунуто з посад національно свідомих українських чиновників, заборонено вживання назв «українець», «Галичина» (натомість вводилися терміни «русин», «русинський», «Малопольща»), було закрито

¹ Полек В. Нарис історії Івано-Франківської греко-католицької єпархії. Шематизм Івано-Франківської єпархії. -Івано-Франківськ, 1995. - С. 136.

² ДАІФО. - Ф.504 (Станіславська консисторія, 1788-1939 ррОГоп.1, спр.808 (Протокол засідань єпископської консисторії Станіславської, 15 січня - 15 жовтня 1919 р.), арк. 8.

³ Посланіє пастирське Григорія Хомишина до Духовенства і Вірних єпархії Станіславівської в переломову добу історії українського народу з нагоди торжества Йорданського. - Станіславів, 1919. - С. 8.

⁴ Вісник Станіславівської Єпархії. - Станіславів. - 1919. - Ч.1-3. - С.56.

⁵ Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис.-Івано-Франківськ: Плай, 2001. - С. 87.

⁶ Посланіє пастирське Григорія Хомишина до Духовенства і Вірних єпархії Станіславівської в переломову добу історії українського народу з нагоди торжества Йорданського. - Станіславів, 1919. - С. 1; Кравчук А. Конференції архиєреїв Української греко-католицької церкви (1902-1937). -Львів, 1997. - С. 14.

⁷ Посланіє пастирське А. Шептицького, Г. Хомишина, Й. Коциловського до Всечесного Духовенства і Вірних. - Перемишль, 1919. - 7 с.

українські громадські установи. тисячі галицьких українців вивезено в концентраційні табори, вбито 5 греко-католицьких священників та понад 200 ув'язнено¹. Наприклад, станом на 1921 р. із 20 священників Рогатинського деканату на волі залишилося лише чотири .

У «Вістнику Станиславівської Епархії» було опубліковано звернення Г.Хомишина «О дев'ятниці за душі усопших», в якому відзначалося, що «тяжко смагає справедливість Божа цілий наш нарід за гріхи і провини наші. Карає нас Христос посередно через людей, але карає і впрост, бо пошесть страшна лютиться і десяткує вірних, нема також майже дня, щоби не упав жертвою сеї пошести священник» .

2 листопада 1919 р. єпископ Г. Хомишин написав листа до Львівського окружного генерального управління, в якому просив зарадити незаконному та несправедливому вивозу парохів зі Станіславської епархії⁴.

Польська влада прагнула оздоровити ситуацію в регіоні шляхом нейтралізації митрополита А. Шептицького і переведення його до Риму. Польському послу при Апостольській столиці Йозефу Веруш-Ковальському 11 вересня 1919 р. було адресовано листа. У ньому відзначалося, що для заспокоєння українського національного руху в Східній Галичині бажано призначити митрополитом Г. Хомишина, який заміняв А. Шептицького в час Першої світової війни і зумів налагодити взаємини з польською адміністрацією. Однак у листі-відповіді до Владислава Скшинського 8 жовтня того ж року польський дипломат відповів, що А. Шептицький у Римі користується великим авторитетом, тому може отримати там посаду кардинала, а це було б не на руку Польщі⁵.

Улітку 1920 р. суспільно-політична ситуація в Галичині знову ускладнилася внаслідок радянсько-польської війни, в ході якої на території зайнятих Червоною армією 16 галицьких повітів було створено Галицьку Соціалістичну Радянську Республіку (ГСРР). Її тимчасовий уряд - Галревком першого серпня 1920 р. видав декрет, який не тільки обмежував права церкви, а й ставив її поза законом. Єпископат ГКЦ висловив протест проти обмежень радянською владою громадянських прав людини, свободи совісті та віросповідань. У спільній заяві митрополита А. Шептицького, єпископів Г. Хомишина і К. Чехівського наголошувалося: «Галицька радянська республіка є штучним утворенням більшовицької окупаційної влади, яка

¹ Кравчук А. Конференції архиєреїв Української греко-католицької церкви (1902-1937). - Львів, 1997. - С. 55.

² ДАІФО. - Ф.2 (Станіславське воєводське управління м. Станіслав 1921-1939рр.), оп.1, спр.45 (Листування з Міністерством внутрішніх справ і повітовими староствами про запровадження польської мови в службову діяльність, жалоби греко-католицького духовенства на заборону в листуванні української мови, 24 вересня 1921-3 липня 1925), арк. 45.

³ Вістник Станиславівської Епархії. - Станиславів. - 1920. - Ч. 1-3.

⁴ Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918-1923 рр. - Львів, 1996. - С. 13.

⁵ Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис.-Івано-Франківськ: Плай, 2001. - С. 291.

нічим не відрізняється від царської чи польської окупації»¹. У вересні 1920 р. в Галичині знову була встановлена польська окупаційна влада. Антицерковна політика уряду ГСРР лише вкоренила у світогляді Г. Хомишина «радянофобію».

Станіславський єпископ по-своєму бачив вихід зі складної суспільно-політичної ситуації в Галичині. Перш за все він прагнув домогтися консенсусу між представниками українського та польського духовенства. У червні 1921 р. на засіданні католицьких єпископів у Кракові було прийнято рішення провести найближчим часом спільний з'їзд з греко-католицьким єпископатом з метою подолання незгод та усунення конфліктів між поляками й українцями. Ця зустріч мала би стати початком польсько-українського порозуміння .

Однак перемишльський єпископ Й. Коциловський, генеральний вікарій львівської капітули О. Бачинський, який заміняв митрополита А. Шептицького, не підтримали «нормалізаторських» ідей Г. Хомишина. Як наслідок цього, єпископ залишився не почутим у галицькому суспільстві та дещо ізольованим.

На наш погляд, ініціатива Г. Хомишина нормалізувати українсько-польські взаємини була пов'язана певною мірою з активізацією діяльності українського націоналістичного підпілля. Поява націоналістичної Української Військової Організації (УВО) в серпні 1920 р. була реакцією на антиукраїнську політику польської влади у Галичині. Протягом 1920 - 1921 рр. націоналісти вчинили ряд саботажницьких і терористичних актів проти представників окупаційної влади .

У четверту річницю польської окупації Східної Галичини керівництво ГКЦ підписало звернення «До всього культурного світу», в якому рішуче засуджувалася «екстермінаційна» (вимищувальна) політика властей⁴. У документі говорилося: «Перед українським народом стоїть страшне марево позбавлення усіх прав людини і нації на своїй власній землі, яку щедро скроплено кров'ю у боротьбі за власну державу». Крім владик під документом стояли підписи таких відомих діячів, як Юліан Романчук, Володимир Бачинський, Лев Бачинський⁵. Це була реакція галицьких українців на посилення антиукраїнської кампанії польської влади наприкінці 1922 р.

15 березня 1923 р. Рада послів країн Антанти, ігноруючи інтереси українців, прийняла рішення про передачу території Східної Галичини

¹ Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис.-Івано-Франківськ: Плай, 2001. - С. 90.

² Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918-1923 рр. - Львів, 1996. - С. 17.

³ Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис.-Івано-Франківськ: Плай, 2001. - С. 160.

⁴ Паславський І. Між Сходом і Заходом // Дзвін. - Літературно-мистецький та громадсько-політичний часопис. - 1990. - № 10. - С. 107.

⁵ ЦДАГО України. - Фонд 6 (Центральний комітет Компартії Західної України 1917-1936 рр.), опис 6-1, справа 31 (Оправки, інформації, проект програми, листування, заклики і інші документи УНДО), арк. 216.

Польщі за умови надання їй територіальної автономії. Владика бачив, що за таких обставин добитися поступок у поляків буде важко. 7 квітня 1923 р. в листі до лідера християнських суспільників О. Барвінського писав: «Удар зісланий на нас за допустом Провидіння нехай буде великим упімненням, не треба попадати у зневіру або голосити сентиментальні нарікання, але взятися треба до позитивної праці в ім'я ідеї Христової. Лишень в тім можемо сподіватися побіди»¹.

Антанта, передавши Галичину Польщі, легітимізувала її антиукраїнську політику. Врегулювання проблеми галицьких українців відтепер ставало внутрішньою справою поляків.

Польські спецслужби стежили і за єпископом Г. Хомишином. 18 червня 1924 р. воєводське управління отримало звіт про релігійну місію владики в Городенці. У ньому вказувалося, що 10 червня в місцевому храмі єпископ відслужив службу, уникаючи під час проповіді політичних тем. Городенківський староста при зустрічі з Г. Хомишином наголосив, що потрібно зберігати лояльність щодо польської держави. Польський чиновник натякнув вищим органам у Варшаві, що Г. Хомишин не був знярядям у руках місцевої адміністрації, однак зауважив, що найменший відсоток вороже налаштованих священиків до влади саме у Станіславській єпархії, найбільший - у Львівській. Воєвода Юристовський пов'язував це з тим, що єпископ Г. Хомишин основне своє покликання вбачав у «піднесенні життя релігійного», а не займався політикою. Водночас митрополит А. Шептицький та єпископ Й. Коциловський, за його словами, свідомо залучалися до шкідливого для польської держави «розбудження петрушевицького духа українського» .

Можна вважати, що Г. Хомишин лояльно ставився до польської держави, вважаючи протиурядові дії в цей час малоефективними. Це переконання зросло після з'їзду польських єпископів у місті Ченстохові в липні 1924 р. Католицький єпископат дав зрозуміти, що вважає Східну Галичину невід'ємною частиною Польщі, а тому засуджував прояви будь-якого опору³ .

Однак, Г. Хомишин активно підключився до розроблення тексту конкордату - нормативного договору між Ватиканом і Річчю Посполитою, що був покликаний юридично врегулювати взаємовідносини між двома сторонами⁴. Апостольський нунцій у Польщі зауважив, що при його твердженні мають бути враховані побажання і греко-католиків. У зв'язку з

¹ ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. - Ф.11 (Барвінський Олександр - педагог, історик, громадський і політичний діяч 1847-1927 рр.), спр.2665/п.160 (Хомишин Григорій. Листи до Барвінського Олександра Григоровича, 1904-1923), арк. 103.

² Єгрешій О.Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. - С. 46.

³ Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918-1923 рр. - Львів, 1996. - С. 18.

⁴ ЦДІА України у м. Львові. - Ф.358, оп.3, спр.57 (Листування з папською нунціатурою у Варшаві і єпископом Хомишином в справі заключення Конкордату між Польщею і Ватиканом), арк. 1 -25.

цим, 19 березня 1924 р. у митрополита відбулася нарада, де, крім духовенства, взяли участь представники світської інтелігенції. На ній прийняли текст звернення у справі конкордату¹.

10 лютого 1925 р. цей договір було підписано. В одному з його «артикулів» (положень) говорилося: «Католицька церква без різниці обрядів буде користуватися в Польській Республіці повною свободою. Держава запевняє церкві свобідне виконування її власти і юрисдикції, а також свобідну адміністрацію й управу її справами та майном згідно з Божими правами і канонічним правом»². 8 вересня 1925 р. греко-католицькі єпископи склали присягу на вірність Речі Посполитій, беручи на себе зобов'язання дотримуватися Конституції, зберігати лояльність щодо польської держави та керувати духовенством в такому ж дусі .

Підписання конкордату 1925 р., на нашу думку, стало визначальним рубежем у суспільно-політичній діяльності станіславського владика. Г. Хомишин як законослухняний громадянин дотримувався умов договору.

Отже, Г. Хомишин підтримав національно-визвольні змагання українців, брав участь у становленні Західноукраїнської народної республіки, позитивно сприйняв акт злуки ЗУНР і УНР 1919 р. Владика вважав, що у державотворенні УНРада не приділяла належної уваги релігійним питанням, тому був малоактивним у її засіданнях. Після падіння ЗУНР єпископ засудив антиукраїнську кампанію польського уряду. Польський уряд, враховуючи консервативність поглядів, готовність ієрарха йти на компроміс з владою, а також окцидентальну орієнтацію, почав підтримувати Г.Хомишина з метою протиставлення його більш антипольськи налаштованому митрополиту А. Шептицькому.

Рішення Ради послів країн Антанти про передачу території Східної Галичини Польщі, умови конкордату між Ватиканом і Річчю Посполитою, за якими греко-католицька церква як суспільна інституція юридично підпорядковувалася польській державі, змусили Г.Хомишина переглянути свою суспільно-політичну позицію відповідно до нових реалій.

У 1931 р. станіславський владика написав Пастирського листа «Про політичне положення українського народу в Польській державі», в якому виклав свою думку і про поразки національно-визвольного руху 1918 - 1923 рр.

На наш погляд, Г. Хомишин не розумів усієї складності тогочасної політичної ситуації у Галичині, переоцінював роль Антанти у вирішенні українського питання на міжнародній арені. Митрополит А.Шептицький докладав усіх зусиль для захисту українського населення Галичини, про що

¹ Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20-30 рр. ХХ ст. - К., 1998. - С.20.

² Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького // Київська Церква. - 2001. - №2-3. - С. 33.

³ Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького // Київська Церква. - 2001. - №2-3. - С. 34.

свідчать його зустрічі з лідерами провідних країн світу під-час подорожі у країни Європи та США на початку двадцятих років двадцятого століття.

Igor PYLYPIV

**QUESTION OF UKRAINIAN STATEHOOD IN ACTIVITIES
OF METROPOLITAN ANDREY SHEPTYTSKY AND
BISHOP HRYHORIY KHOMYSHYN**

Abstract. The basic aspects of the prominent figures of the Greek Catholic Church Metropolitan A. Sheptytsky and Stanislav Bishop H. Khomyshyn in defending Ukrainian statehood during ZUNR. Analyzes their contribution to the formation of statist ideology among the Ukrainian population of Galicia.

Keywords: metropolitan, bishops, WUPR, Greek Catholic Church, Galicia.